

ДИНАСТИЯТА НА КОБУРГИТЕ В БЪЛГАРИЯ

Алла Намазова

Половин век след заемането на белгийския престол от Леополд Сакс-кобурготски един представител на тази династия се оказва по волята на съдбата на българския трон¹. Това става през 1887 г. след отричането на Александър Батенберг, син на хесенския принц Александър, генерал от австрийската армия и племенник на Мария Александрова, съпруга на руския цар, когато българският трон още през 1886 г. се оказва вакантен.

Намирането на нов владетел се оказва доста трудна работа. Според Берлинския договор от 1878 г., узаконяващ резултатите от Руско-турската война, претендент за българския престол не може да бъде представител на управляващите династии на великите държави. Пак според клаузите на договора кандидатът трябвало да получи одобрението на руския цар.

След дълги и безплодни преговори с различни кандидати българските пратеници пристигат във Виена през декември 1886 г. В една от вечерите те отиват на опера и там неизвестен цивилно облечен мъж, но с явна военна стойка, се приближава до един от българските делегати и му съобщава, че служилият с него поручик от хусарския полк на австрийската армия принц Фердинанд Кобурготски е готов да се кандидатира за българския престол. Поради липсата на каквито и да са други варианти българските пратеници приемат това предложение.

Регентът Стефан Стамболов, прозападно настроен лидер на формиращата се българска буржоазия, дава указание на българския дипломатически представител във Виена да проучи този кандидат. Събраните данни свидетелствуват за богатото родословие на 26-годишния претендент за престола. Той е син на принц Август Саксен-Кобург-Готски (1818—1881), генерал-майор от австрийската армия, и на принцеса Мария-Климентина Орлеанска (1817—1907), дъщеря на френския крал Луи Филип (1830—1848)². Чичовци на Фердинанд по бащина линия са кралят на Португалия Фердинанд II и съпругът на английската кралица Виктория принц Алберт, а на белгийския крал Леополд той е внук.

Това родословие напълно удовлетворява българските управляващи среди и едва осем месеца след началото на преговорите Фердинанд заема българския престол. На 2 август 1887 г.³ в средновековната българска

столица Търново се осъществява тържествената коронация на Фердинанд на българския престол. Той разглежда новия си статут на владетел като възможност за достигане до кръга на най-големите европейски държави. Благополучието и добруването на българския народ интересували Фердинанд дотолкова, доколкото това можело да съдействува за увеличаване на личния му престиж. За привикналия на скромен начин на живот трудолюбив българин бил странен и непонятен разкошът в двореца, разточителността, пищните приеми, високомерието и нежеланието на княза и на пристигналата с него многобройна немска свита да се съобразяват с българските обичаи.

Руският дипломат княз Г. Н. Трубецкой, контактуващ с българските венценосци, пише: „Своя народ Фердинанд не обича. Той не се стеснява презрително да се отзовава за него и на мене лично ми се е случвало да слушам от него подобни отзиви... Българите се боят от него и никой не го обича“. Многозначителни са и думите, които Стефан Стамболов произнася преди смъртта си: „Българският народ може да ми прости за всички грехове. Но никога няма да ми прости, че аз издигнах Кобурга на българския престол“.

До края на своето управление Фердинанд остава в България чужденец. Първите две години той остава в България, без да напуска страната. След това обаче се отдава на страстта си към пътешествия. Занимава се активно и с държавните работи. Удава му се чрез повишение в чин на група офицери да спечели симпатии в армията и след това, през 1894 г., ловко да противопостави тогавашния военен министър на властния премиер Стамболов, като по такъв начин се освобождава от неговата опека. Отстраняването на русофоба Стамболов било необходимо на княза и за да започне преговори с Русия, за да получи от нея и впоследствие чрез нея своето официално признаване от великите държави.

През 1893 г. католикът Фердинанд встъпва в брак с още по-ревностната католичка Мария-Луиза, дъщеря на Пармския херцог. От този брак се раждат синовете Борис и Кирил и дъщерите Евдокия и Надежда. През 1899 г., при раждането на последната, Мария-Луиза умира. Борис приема православната вяра и негов кръстник през февруари 1896 г. става руският цар Николай II. Според съвременници Фердинанд постоянно изпитва „чувство на непреодолима антипатия и известен страх“ към Русия, но е принуден да се съобразява с нея като могъщ външнополитически фактор в Европа и на Балканите, както и с русофилските настроения на значителни слоеве от българския народ.

През 1896 г. всички велики държави официално признават Фердинанд за български княз. Но според Берлинския договор формално България остава васално княжество на Високата порта. Ето защо най-важна външнополитическа цел за Фердинанд остава провъзгласяването на пъл-

на независимост и превръщането на княжеството в царство, каквото е била България до падането ѝ под турска власт в края на XIV в. Благоприятните условия за това възникват в края на лятото на 1908 г., когато отношенията между великите държави и Турция се влошават при идването на власт на младотурците. Осигурил си поддръжката на Австро-Унгария, на 5 октомври 1908 г. Фердинанд провъзгласява независимостта на България. Едновременно с този акт страната е обявена за царство, а Фердинанд за цар на българите.

През Първата световна война България воюва на страната на Германия и Австро-Унгария. Българските войски успяват през първите два месеца на войната да разбият сръбската армия и да заемат значителна част от Сърбия и Македония. Но скоро войната приема позиционен характер за България. В края на 1916 г. на нея ѝ се налага да воюва едновременно на два фронта: на Солунския — на югозапад, против войските на Антантата, и на Добруджанския — на североизток, против румънските и дошлите им на помощ руски войски.

Изходът от Първата световна война за България е втора национална катастрофа: на 29 септември 1918 г. правителствена делегация подписва с представители на Антантата съглашение за примирие при условията на пълна капитулация на българската армия. На 3 октомври 1918 г. Фердинанд подписва отрочането си от престола в полза на 24-годишния си син Борис и се отправя към имението си в Кобург (Бавария), където прекарва остатък от живота си. Умира на 9 септември 1948 г., на 88 години.

Царуването на Борис съвпада с революционните сътресения, в които се сгромолясват и някои доскоро могъщи европейски династии — Романови, Хабсбурги, Хохенцолерни. Това принуждава Борис да се приспособява към новите исторически условия. За разлика от своя баща той води много скромнен начин на живот, приеман е като примерен съпруг. Ражда се и израства в България, затова много по-добре от баща си познава обичаите и живота на българите.

Както и своя баща, цар Борис е образован човек, проявяващ интерес към естествознанието и ботаниката. Още в юношеските си години се увлича от железопътна техника и даже се явява на изпит за машинист на парен локомотив. Завършва Софийската военна академия и в годините на Първата световна война е аташиран в щаба на главнокомандувания на българската армия. Умението му да беседва на различни теми позволява на царя бързо да спечели симпатиите на много буржоазни политически дейци и дипломати, а представителите на творческата интелигенция създават около личността му „ореола на мъдрия покровител“.

Като личност цар Борис е извънредно внимателен човек, постоянно чете медицинска литература и открива у себе си всевъзможни болести.

Човек на настроението, неуравновесен, той често изпитва необясним страх от бъдещето, изпада в краен песимизъм, водещ го до мисълта за отричане от престола и дори до самоубийство. Такъв е бил характерът на Борис според отзивите на най-близките му съветници.

Цар Борис не утвърждава веднага своята лична власт. По време на управлението на БЗНС (1920—1923 г.), когато пръв министър е Ал. Стамболийски, той заема престола, но не управлява. През юни 1923 г. това правителство е свалено, което създава благоприятни условия за разширяване властта на царя. Решаваща роля през този период играе върхушката на армията, която при българските условия тогава е привилегирована, най-консервативна и относително самостоятелна сила в системата на държавния апарат. Формално тя би трябвало да стои извън политиката, но активно се намесва в хода на събитията.

На 19 май 1934 г. в страната е извършен държавен преврат, организиран от върхушката на офицерския съюз „Военна лига“ в тясно сътрудничество с политическата група „Звено“, в която участвуват и представители на интелигенцията. Благодарение на своята хитрост, интриги и ловка игра при възникналите от самото начало противоречия сред участниците в преврата, цар Борис съумява не само да опази трона от евентуални покушения от страна на висшето офицерство, но и превръща армията в своя вярна опора. Вследствие от преврата са отменени Търновската конституция от 1879 г., разпуснати са политическите партии, което улеснява установяването на еднолична монархическа диктатура, наложена и от укрепилите се в Германия фашистки режим. Веднага след идването на Хитлер на власт започва сближение на България с Германия.

На България са нужни външни пазари и тя ги намира в Германия. Между двете страни са подписани няколко търговски и финансови спогодби.

Известно време цар Борис отлага присъединяването на България към Тройния съюз. Но от страх пред комунизма, уверен в крайната победа на немското оръжие, както и съблазнен от обещанието на Хитлер да получи някои територии, населени с българи, с което да повиши своя авторитет в страната, той надмогва своите колебания. Под натиска на Германия през декември 1941 г. България обявява война на САЩ и Англия, изпълнявайки по такъв начин задълженията си към държавите от Тройния съюз. Две години след това англо-американската авиация подлага София, както и други български градове, на разрушителни бомбардировки.

Може би в най-критичния за България момент от войната, след Сталинградската и Курската битка, когато съюзните войски дебаркират през ноември 1942 г. в Северна Африка и през юни 1943 г. в Сицилия, на 28 август 1943 г. българският цар внезапно умира. Още тогава, а и през след-

вашите години се изказват предположения за насилствена смърт, но последните научни изследвания, а най-вече медицинската експертиза, показват, че българският монарх умира от естествена смърт. Цар Борис получава инфаркт⁴.

От брака му с Йоана се раждат две деца — дъщеря Мария-Луиза (родена на 13 януари 1933 г.) и син Симеон (роден на 16 юни 1937 г.). Когато цар Борис умира, наследникът на престола е само на шест години и веднага възниква въпросът за регентство. Изборът на тримата регенти е проведен на 9 септември 1943 г. в XXV Обикновено Народно събрание. В регентския съвет влизат княз Кирил, първият министър Филов и военният министър генерал Михов. Най-важна роля сред регентите има Богдан Филов, когото мълвата нарекла „заместник на царя“.

Нестабилността на режима, възникнал след смъртта на цар Борис, е една от причините за задълбочаване на политическата криза в страната. На 9 септември 1944 г. този режим е свален и в страната е установена властта на Отечествения фронт. Но монархията на Кобургите е на власт в България още две години. По присъда на Народния съд през 1945 г. членовете на регентския съвет княз Кирил, Богдан Филов и генерал Никола Михов са разстреляни. В състава на новия регентски съвет влизат философът-комунист Тодор Павлов и представители на опозиционните на царския режим кръгове — професорът-юрист Венелин Ганев и Цвятко Бобшевски.

Малолетният цар Симеон живее скромно с майка си във вила извън града. Царското семейство е често посещавано от генерал Д. Крейн, представител на САЩ в Съюзната контролна комисия, който се отнася почтително с непълнолетния цар и царица Йоана. В определена степен регентският съвет оказва влияние на политическия живот в страната. От друга страна, опозицията на правителството на Отечествения фронт се надява да използва за своите интереси монархическия институт. На 8 септември 1946 г. на общонароден референдум по въпроса за формата на управление мнозинството от населението се изказва за ликвидиране на монархията и за установяване на народна република. На 15 септември 1946 г. Народното събрание провъзгласява България за народна република и с това завършва почти шестдесетгодишното управление на България от немската династия на Кобургите.

Още на другия ден след провъзгласяването на България за народна република Симеон II заедно с майка си и с други роднини напуска страната. Първоначално царското семейство се заселва в Александрия (Египет), където тогава живеят напусналите Италия родители на царица Йоана — крал Виктор Емануил III и кралица Елена. Симеон учи в английски колеж, а през лятото на 1951 г. със съгласието на испанското правителство отива в Мадрид, където живее и досега. Там завършва френски лицей,

а след това и военна академия в САЩ и получава звание лейтенант от запаса на САЩ.

През 1962 г. се оженва за дъщерята на потомствения испански аристократ Мануел Гомес-и-Модета, екзекутиран заедно със своята съпруга Мерседес Сехуела-и-Фернандес в началото на гражданската война. Съпругата на Симеон се казва Маргарита Гомес-Асебо-и-Сехуела. От този брак Симеон има четирима синове и една дъщеря. Синовете носят княжески имена и титли: Кардам — княз Търновски, Кирил — княз Преславски, Кубрат — княз Панагюрски, Константин-Асен — княз Видински.

Дълго време в испанския печат за Симеон се споменава само във връзка с негово присъствие на сватбите на представители на европейските династии, но в последните години той взема участие и в политическия живот. В българския печат и по телевизията се появиха интервюта с него, от които се вижда, че той храни надежда за връщането си в България и за превръщането ѝ в конституционна монархия. Неочаквано топъл прием жителите на София оказаха на сестрата на Симеон — княгиня Мария-Луиза, пристигнала в България през май 1991 г. на частно посещение. Неотдавна президентът на България Желю Желев разреши издаването на български паспорт на Симеон II.

В края на май 1992 г. вниманието на журналистите беше привлечено от пресконференция в Мадрид, на която Симеон разказва за срещата си в Испания с българския президент. Те разговаряли повече от четири часа и по думите на бившия цар разговорите преминали „в обстановка на сърдечност, в делови и позитивен дух“. В края на август 1993 г. царица Йоана и нейната дъщеря Мария-Луиза получават възможност да посетят България по случай 50-годишнината от смъртта на цар Борис и погребването на стъкленица с неговото сърце в Рилския манастир. Промонархическите настроения на определени слоеве от българския народ се оказват съхранени. В края на 1994 г. в интервю за френския вестник „Фигаро“ Симеон заявява, че той би отишъл в София, ако това се окаже необходимо. „От монархията има смисъл само в този случай — твърди той, — ако тя е нужна на мнозинството“.

*Превод от руски
Христо Глушков*

БЕЛЕЖКИ

¹ Леополд I (р. Кобург, 16 декември 1790 — Брюксел, 10 декември 1865) през 1830 г. отказва да заеме гръцкия престол, но през следващата година белгийският национален конгрес му предлага да бъде избран за крал на Белгия (4 юни 1831 г.). За династията на Кобургите вж. подробната статия на В. Д. Вознесенски (Судьба

династии Кобургов — В: Монархи Европы, Судьбы династий. М., 1996, с. 281—303.

² Луи Филип (6 октомври 1773 — 26 август 1850) е от Орлеанската династия и е избран за френски крал след Юлската революция от 1830 г., с която приключва периодът на Реставрацията. Свален е от власт от революцията от 1848 г. Емигрира в Англия.

³ Датата е дадена по стар стил.

⁴ Леверсон, А. Цар Борис III. Щрихи към портрета. С., 1995, с. 529.